

SPIS TREŚCI

ARTYKUŁY

- JÓZEF MAROSZEK, Muzeum Historyczne w Grodnie. 70 lat istnienia.....s.1
- IGOR TRUSOW, Dzieje księgozbioru Muzeum Historycznego w Grodnie.....s.3
- MAREK WAŚKIEL, Żupa solna i port w Goniądzu.....s.4
- JAN SIEDLECKI, Wacław Jaruzelski [około 1660 – 1706], chorąży Ziemi Bielskiej.....s.6
- ANNA BERLIŃSKA, Z dziejów kształtowania się nazwisk mieszczan na Podlasiu s.10
- ADAM DOBRONSKI, Białostockie Towarzystwo Dobroczyne [do 1914 r.]....s.13
- WITOLD KARPYZA, Izabelin s.15
- JÓZEF MAROSZEK, Inskrypcje ze zboru w Izabelinie s.19
- JERZY SZUMSKI, Właściciele dóbr ziemskich Rudka na Podlasiu.....s.20
- JAN JERZY MILEWSKI, Frekwencja w wyborach do Sejmu w okresie międzywojennym [Białystok, pow. Białystok, Bielsk Podlaski i Sokółka] s.23
- HENRYK MAJECKI, Kazimierz Piotrowski [1891 – 1939?]......s.26
- JANUSZ FIGURA, ZDZISIAW GWOZDEK, Państwowy Korpus Bezpieczeństwa w II wojnie światowej na Białostocczyźnie.....s.29
- KAZIMIERZ URBAN, Kościół Prawosławny na Białostocczyźnie w latach 1944 – 1956.....s.32
- EDWARD SZYMAŃSKI, Profesor dr hab. Czesław Kudzinowski [1908 – 1988].....s.36
- ZENON LEWARTOWSKI, Jacek Jesionowski [1956 – 1987].....s.38
- ### VARIA
- ZOFIA TOMCZONEK, Działalność polityczna Stefana Korbońskiego na Białostocczyźnie ..s.39
- ALEKSANDER KOŁOS, W sprawie artykułu „Ochrona Przyrody” s.40
- KRONIKA ŻYCIA NAUKOWEGO, INFORMACJE, RECENZJE s.41

Artykuły

01263 H

BIBLIOTEKA UNIWERSYTECKA
im. Jerzego Giedroycia w Białymstoku

FUWC 043065

Józef Maroszek

Muzeum Historyczne w Grodnie. 70 lat istnienia.

Stojący nad brzegiem Niemna Stary Zamek mieści od 1924 roku Muzeum, dziś noszące nazwę: Państwowe Muzeum Historyczno-Archeologiczne w Grodnie. W roku bieżącym obchodzi ono 70-lecie swego istnienia. 8-9 października w Grodnie odbyła się konferencja naukowa z udziałem radzieckich i polskich muzealników i historyków.

23 stycznia 1920 r. na posiedzeniu Naczelników Okręgów i Szefów Sekcji Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich podjęto uchwałę o roztoczeniu opieki nad zabytkami historycznymi. 12 marca 1920 r. Urząd powiatowy w Grodnie powołał stałą Komisję Opieki nad Zabytkami Sztuki i Kultury, a jej kierownictwo powierzono Józefowi Jodkowskiemu, historykowi sztuki i archeologowi. Do czasu przeprowadzenia prac remontowych na Starym Zamku siedzibą Komisji i gromadzonych zbiorów był budynek starostwa. W tym czasie w Grodnie, w sklepikach ukazało się mnóstwo dokumentów, ksiąg i planów pochodzących z rozkradzionych i zniszczonych zbiorów gimnazjum poddominikańskiego, archiwów i instytucji państwowych. Zajęte przez policję zabytki te stały się zaczątkiem przyszłych zbiorów. Dziekan grodzieńskiego kościoła farnego przekazał do Muzeum resztki biblioteki poddominikańskiej, do 1832 r., jednego z największych na Litwie księgozbiorów. Wobec nadejścia wojsk bolszewickich, 10 skrzyń ze zbiorami ewakuowano do Włocławka, reszta pozostała. Powstało muzeum sowieckie, którego zbiory po wkroczeniu wojsk polskich rozkradziono. W 1921 r. powróciły z Włocławka ewakuowane skrzynie. Wpływały liczne dary. W 1922 r. Departament Sztuki Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego ukonstytuował Muzeum Państwowe w Grodnie, a dyrekcję powierzono J. Jodkowskiemu. Uroczyste otwarcie i poświęcenie lokalu Muzeum nastąpiło 9 grudnia 1922 r. W tym czasie J. Jodkowski powołany został na stanowisko Konserwatora Okręgu Białostockiego. Pisał on wówczas: „Jednakże nie cmentarzyskiem zabytków lub składem osobliwości ma być Muzeum grodzieńskie, lecz przede wszystkim sanktuarium pamiątek krajowych, które ma zachować, zbadać i przekazać pokoleniom następnym wraz z dowodami odwiecznej kultury polskiej na Kresach... A ponieważ terenem działalności Muzeum są powiaty: grodzieński, wołkowyski, sokólski, bielski, białostocki, augu-

stowski, suwalski i sejneński – należy się spodziewać, że apel Muzeum znajdzie oddźwięk w sercach ludzi dobrej woli, i że przyszłość tej placówki kulturalno-oświatowej będzie oparta na mocniejszych niżli dziś podstawach” Kustoszowi marzyło się utworzenie Muzeum Narodowego Kresów w Grodnie.

Józef Jodkowski, pierwszy kustosz i twórca Muzeum, urodził się 20 grudnia 1890 r. w Grodnie. Był synem Józefa i Zofii z Zaniewskich. Uczył się w miejscowym gimnazjum, a niezależnie od tego na tajnych kompletach był słuchaczem m.in. Elizy Orzeszkowej. W Grodnie należał do polskich organizacji niepodległościowych. Niejednokrotnie brał udział w różnych akcjach i wystąpieniach młodzieżowych przeciw zaborcy rosyjskiemu. Później droga życiowa wiodła J. Jodkowskiego przez Szkołę Sztuk Pięknych w Moskwie, moskiewski Instytut Archeologiczny, pracę w Muzeum im. Rumiancewa w Moskwie, gdzie m.in. katalogował zabytki i archiwalia polskie wywiezione po rozbiorach do Rosji. Muzeum grodzieńskim J. Jodkowski kierował w latach 1920-1936. Później przeniósł się do Warszawy, gdzie był kustoszem Państwowych Zbiorów na Zamku Królewskim, a po wojnie pracował w Muzeum Narodowym. Zmarł w Warszawie 2 stycznia 1950 r. Czasy dyrekcji J. Jodkowskiego, to najtrudniejszy, ale i najowocniejszy okres w dziejach tej placówki. W tym czasie do zbiorów napłynęły najciekawsze zabytki, będące największą ozdobą kolekcji muzealnych w Grodnie do dziś.

Podstawowa masa zabytków pochodziła z miasta Grodna i powiatu grodzieńskiego, to jednak liczna grupa przedmiotów stanowiły zabytki z zachodniej części terenu ówczesnego woj. białostockiego, dziś znajdującego się w granicach Polski, bowiem Muzeum w Grodnie było jedyną placówką muzealną w woj. białostockim. Do zbiorów trafiały pasy ludowe z okolic Grodna, Nowego Dworu, Lipska, Różanego-stoku i Korycina. Kundzicz wójt z Krynek dał w depozyt „Plan okolicy szlacheckiej Kundzicze w 1774 r.” (do dziś najstarsza mapa w zbiorach muzealnych Grodna) oraz fragment tablicy genealogicznej swego rodu. W 1923 r. na dzwonnicy kościoła w Krynkach odnaleziono rzeźbę klęczącego anioła, pochodzącą z nieistniejącego kościoła, rzeźba ta trafiła do Muzeum w Grodnie. J. Jodkowski usiłował przejąć zbiory tzw. Muzeum Pojaćwingskiego z Drohiczy-

Dz. 12/2012

na nad Bugiem. Zygmunt Szmit nauczyciel szkoły drohiczyńskiej, opiekun tamtejszych zbiorów obiecał przekazać kolekcję do Grodna. Nie dotrzymał danego słowa. „Muzeum Pojaćwingowskie” z Drohiczyna powędrowało do Muzeum Archeologicznego w Warszawie. J. Jodkowski z wycieczki do Drohiczyna przwiózł 48 sztuk tzw. plomb drohickich, czyli znaków pieczętnych na ołowiu z XI-XIII w. Kolekcje grodzieńskie szczególnie wzbogacili białostoccy ziemianie. Henryk Ciecierski dziedzic Bacik Średnich koło Siemiatycz w 1923 r. przekazał kolekcję zabytków przechowywaną w jego dworze: zbiór monet polskich i pruskich z XV i XVI w., pistolet wschodni z XV w., lufę od innej krucicy, pochodzące z wykopalisk na obszarze ówczesnego pow. bielskiego, koncerz żelazny wykonany w Ciechanowcu, miecz rzymski znaleziony w Bacikach, grot żelazny ze Słowicza pod Siemiatyczami, grot żelazny wykopany w Mielniku, 4 nożyki itd. H. Ciecierski odnalazł na poddaszu kościoła w Siemiatyczach chorągiew wojenną z drzewcem malowanym w skośne paski biało-amarantowe. Chorągiew również trafiła do Muzeum w Grodnie. Jadwiga Tomaszewska, właścicielka Bobry Wielkiej stale figuruje wśród dobroczyńców Muzeum, które wspierała finansowo, ale też pewnie za jej powodem trafiały do Muzeum zabytki z okolic Nowego Dworu. W 1924 r. odnalezione zostały części dawnego ołtarza Przemienienia Pańskiego ze śladami polichromii. Ołtarz z Nowego Dworu miał być eksponowany w urządzanej kaplicy na Zamku Starym w Grodnie.

Muzeum w Grodnie czyniło starania i zyskało zezwolenie w 1924 r. na przeniesienie do zbiorów na Starym Zamku obelisku ustawionego w Białowieży, upamiętniającego polowanie króla Augusta III. Do przewiezienia nie doszło i do dziś obelisk zdobi Park Pałacowy w Białowieży.

Zbiory wzbogaciły obrazy znanego malarza z Tykocina Zycha Bujnowskiego. W 1926 r. Muzeum przejęło w depozyt szereg jego prac. W 1929 r. zorganizowano mu wystawę pośmiertelną. Do dziś ekspozycję w salach Zamku Starego zdobią widoki kościołów grodzieńskich autorstwa Z. Bujnowskiego.

W latach 30-tych Muzeum w Grodnie prowadziło prace wykopaliskowe na grodzisku w Surażu nad Narwią. Materiałów dotąd nie opracowano i nie udostępniono badaczom.

Również powstałe w roku 1926 Muzeum Przyrodnicze w Grodnie (po II wojnie włączone w skład Muzeum Historyczno-Archeologicznego) posiadało liczne okazy przyrody z terenu dzisiejszej Białostoczczyzny. W październiku Karol Kirst wojewoda białostocki wzbogacił zbiory cennym darem w postaci rysia zabitego w pow. białostockim. W grudniu 1929 r. w drodze wymiany Muzeum otrzymało od Gimnazjum Państwowego im. T. Kościuszki w Bielsku Podl. 162 egzemplarze motyli i 236 chrząszczów egzotycznych, a w zamian Muzeum oddało 26 okazów ptaków krajowych.

W 1939 r. w Muzeum nastąpiły znaczne zmiany – odeszli dawni pracownicy, a ich miejsce zajęli przybyłe z ZSRR. Przebudowano ekspozycję stałą, której tematem stała się historia Białorusi do 1940 r. W styczniu 1941 r. otwarto wystawę poświęconą życiu i działalności W. Lenina, przygotowaną przez Cent-

ralne Muzeum Lenina w Moskwie. W czasie okupacji niemieckiej nastąpiło częściowe rozproszenie zabytków. Po II wojnie światowej ekspozycjom nadano nowy, „radziecki” charakter. Mimo zmian, jakie przyniosło ostatnie 50-lecie w charakterze tej jednostki, wciąż jest ono skarbnicą zabytków gromadzonych przed wojną, cennych tak dla mieszkańców Grodzieńszczyzny, jak i Białostoczczyzny. Niemal do ostatnich czasów zbiory Muzeum, szczególnie pozostające w magazynach (te stanowią olbrzymią część kolekcji) nie były udostępniane obywatelom polskim. Zapoczątkowana współpraca Muzeów w Grodnie i Białymstoku stwarza nową szansę badaniom historycznym nad dziejami regionu, który miał jedną wspólną, aż do ostatnich czasów historię, regionu wcześniej nie przedzielonego kordonem granicznym.

W trakcie konferencji, która odbywała się w zabytkowych piwnicach Starego Zamku przedstawiono dzieje muzeum. Mówili o tym m.in. W. Caruk, A. Pleśzawienia, A. Citowa, J. Maroszek. Muzealnicy prezentowali problemy związane ze swym warsztatem pracy: N. Wysocka, J. Ciszczanka, A. Białokoz. Dyrektor Muzeum Okręgowego w Białymstoku A. Lechowski (który wspólnie z niżej podpisanymi byli zagranicznymi gośćmi sympozjum) zapoznał z wykorzystaniem tzw. Tek Glinki w pracy naukowej Muzeum w Białymstoku. Wśród autorów wystąpił dość liczne grono stanowili pracownicy Uniwersytetu Grodzieńskiego: I. Fiodorow, S. Pałucka, D. Kariew, W. Szwed i inni. Interesującym szczególnie wystąpieniem był referat I. Trusowa, w którym autor podsumował swą pracę nad podporządkowaniem biblioteki muzealnej, w znakomitej większości zgromadzonej przed wojną, niezwykle bogatej w starodruki i polonika.

W salach muzeum otwarto wystawy: Dawne zbiory Muzeum Państwowego w Grodnie (przed 1939 r.) oraz Skarb z Mińczuk koło Brzostowicy Wielkiej. Obie wystawy są niezwykle interesujące. Skarb z Mińczuk to bezcenny zespół wyrobów jubilerskich (kubki, tace, ryngraf, buława hetmańska, liczne monety srebrne i złote, komplety sztućców itd.), należące do rodziny Niemcewiczów zamieszkałych w pobliskiej Cieciorówce. Skarb ukryto w 1939 r., a wśród przedmiotów zwracają uwagę zabytki należące do Juliana i Jerzego Niemcewiczów. A. Lechowski dyrektor Muzeum Okręgowego w Białymstoku uzgodnił z dyrekcją grodzieńską, że w drodze wymiany obie wystawy w przyszłym roku będzie można obejrzeć w salach białostockiego Ratusza, w zamian do Grodna powędruje wystawa prac malarskich Zycha Bujnowskiego, która pierwszy raz odwiedziła Muzeum na Starym Zamku w 1929 r. Obecnie muzeum otrzymało już część pomieszczeń Nowego Zamku dotąd zajmowanego przez Komitet Obwodowy Komunistycznej Partii Białorusi.

Przypisy

Miejskie Muzeum Przyrodnicze w Grodnie. Sprawozdanie z działalności za lata 1927-1929, Grodno 1931.

Muzeum w Grodnie. Sprawozdanie z czynności za rok 1923, Grodno 1924.

Muzeum w Grodnie. Sprawozdanie z czynności za rok 1924, Grodno 1924.

Muzeum w Grodnie. Zarys dziejów powstania i rozwoju. 1920-1922, Grodno 1923.

A. Śnieżko, Wspomnienia o Józefie Jodkowskim, „Rocznik Białostocki”, t. X, 1971, s. 495-504.